

فرا تحلیل مطالعات خانواده در زمینه عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی

غلامرضا غفاری

عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

فاطمه حاجیان مقدم

دانشجوی دکتری مدیریت فرهنگی و برنامه ریزی دانشگاه آزاد اسلامی،

واحد علوم و تحقیقات (مسئول مکاتبات) hajian_fatemeh@yahoo.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: خانواده به منزله اصلی ترین نهاد اجتماعی، تأمین کننده نیازهای اساسی انسان است و نقش بی بدیلی در پرورش نسل و انتقال فرهنگ و ارزش ها دارد. از جنبه تاریخی نیز خانواده گرایی در ایران یکی از شاخص های ارزش های نظام فرهنگی بوده است. تغییرات اجتناب ناپذیر دوره جدید می تواند در ساختار و کارکردهای خانواده تأثیرگذار باشد. هدف این پژوهش ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام شده در حوزه خانواده برای شناسایی عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی است.

روش پژوهش: این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش مطالعه اسنادی از نوع فرا تحلیل است. نمونه آماری ۶۴ اثر پژوهشی مرتبط با موضوع عوامل اثرگذار بر نهاد خانواده می باشد که تا رسیدن به اشباع اطلاعات گردآوری شده است.

یافته ها و نتیجه گیری: نتایج پژوهش نشان داد که غالب آثار به لحاظ برخورداری از نظریه های رایج دارای پشتوانه علمی است، لیکن به دلیل اتکا به متغیرهای خاص، نوعی تقلیل گرایی در آنها وجود دارد. در تحلیل نهاد خانواده در زیست بوم فرهنگ ایرانی - اسلامی نیاز به نظریه پردازی جامعی است. در تحلیل نهایی، الگویی مشخص از عوامل تأثیرگذار بر نهاد خانواده که حاصل متغیرهای مورد بررسی محققان می باشد، در ۱۱ محور موضوعی به دست آمد که به ترتیب اولویت بدین قرارند: «عوامل فرهنگی (در این تحقیق شامل ایمان، عقاید و ارزش های اخلاقی)، تعاملات خانوادگی، سلامت جسمی و روحی، رشد فردی، شیوه اداره زندگی خانوادگی، امور اقتصادی و رفاه مادی، محیط فرهنگی اجتماعی و سیاسی جامعه، اختلاف سنی زوجین، طول مدت زناشویی، خدمات عمومی و حمل و نقل عمومی و ملاحظات بهداشتی جامعه»

واژگان کلیدی: خانواده، عوامل مقوم خانواده، عوامل فرساینده خانواده

مقدمه

تحولات مثبت و برخی دیگر منفی ارزیابی می‌شود و در صورت استفاده بهینه از ظرفیت‌ها، فرصت‌ها و امکانات، شرایط مطلوب مادی و معنوی در زندگی خانوادگی فراهم می‌شود و در صورت غفلت از ساختارهای تأثیرگذار در تضعیف نهاد خانواده، بنیان‌های آن روز به روز متزلزل تر می‌شود، کما اینکه در بسیاری از جوامع غربی که فرهنگ فردگرایی، آزادی بی‌قید و شرط و لذت طلبی، همبستگی را جایگزین خانواده نموده است، ازدواج حالت ارزشی خود را به تدریج از دست داده است، از این رو در سال‌های اخیر با رواج طلاق و همزیستی آزاد و تبعات منفی ناشی از آن‌ها؛ مطالعات مربوط به پایدارسازی خانواده در این‌گونه جوامع، شتاب بیشتری گرفته است (جان برناردز ۱۳۸۲، ۴۰).

خاستگاه فرهنگی و ارزشی جامعه ما ازدواج را پیمانی مقدس دانسته و خانواده‌ای را مطلوب می‌داند که نه تنها محلی برای آرامش و سکون زن و مرد است، بلکه یک مؤسسه اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی بوده و هسته‌ای برای یک جامعه با هدف و پیشرو باشد (قائمی ۱۳۵۷، ۷۱۳). در شرایط کنونی خانواده ایرانی به دلیل تغییرات ساختاری، کارکردی، نگرشی و فرهنگی با چالش‌ها و مسائل نوینی روبروست (آزاد ارمکی ۱۳۸۶، ۱۰۹). (زمانیان ۱۳۸۷، ۱۹) بنابراین تغییرات و تحولات خانواده که منشأ بیرونی و یا درونی دارد باید شناسایی و مدیریت گردد.

برای شناسایی عوامل تأثیرگذار بر ساختار و کارکرد خانواده ایرانی می‌توان با روش فرا تحلیل، از نتایج و یافته‌های مطالعات علمی بهره جست. نظر به این که خانواده مشتمل بر جنبه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و اخلاقی است، این امر موجب گردیده در شاخه علوم انسانی مباحث خانواده از سوی رشته‌های علمی متعددی همچون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم دینی و مطالعات فرهنگی مورد

مطالعه پیرامون ثبات و پایدارسازی خانواده در مقایسه با دیگر موضوعات شاخه علوم انسانی از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. ماهیت میان رشته‌ای مطالعات در حوزه‌هایی نظیر خانواده؛ محقق را وا می‌دارد تا در قلمرو دانش علوم انسانی از حوزه‌های مختلف علمی بهره گیرد. خانواده امری میان رشته‌ای است و نزد جامعه‌شناسان، روان‌شناسان، مردم‌شناسان، اقتصاددانان، سیاست‌مداران، جمعیت‌شناسان و بسیاری دیگر از اصحاب علوم اجتماعی در دنیا مطرح است. (حق شناس ۲۹۸، ۱۳۸۸)

با این رویکرد در پژوهش حاضر سعی گردیده با بازشناسی عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی که محققین حوزه‌های مختلف علوم انسانی بدان دست‌یافته‌اند؛ ویژگی‌های خانواده موفق و ناموفق را شناسایی نماید. آنچه در پی می‌آید فرا تحلیلی از مطالعات علمی انجام شده در قالب «پایان‌نامه‌های دانشگاهی» و «طرح‌های پژوهشی» است. در این بررسی از برآیند یافته‌های پژوهش‌های مختلف جهت ترکیب و یکپارچه‌سازی آن‌ها در راستای شناسایی و طبقه‌بندی عوامل عمده تأثیرگذار در پایدارسازی و یا تضعیف بنیان خانواده استفاده شده است.

بیان مسئله

نهاد خانواده، رکن بنیادین اجتماع بشری است و به دلیل پیوستگی که با حیات اجتماعی دارد، تغییرات و تحولات جامعه می‌تواند موجب تغییر در نوع ساختار و کارکردهای خانواده گردد. در سال‌های اخیر کشور ما تغییرات و تحولات گسترده‌ای را تجربه نموده است که به طور طبیعی می‌تواند این عنصر پایه‌ای فرهنگ؛ یعنی خانواده را متحول سازد. تغییرات در نوع ساختار و کارکردهای خانواده، مشکلات و ظرفیت‌هایی را در کانون خانواده ایجاد می‌کند به عبارتی دیگر پاره‌ای از

بررسی قرار گیرد. پژوهش حاضر در قالب فرا تحلیل^۱، آن دسته از مطالعات علمی و تحقیقات داخلی را معرفی می‌نماید که هر دو جنبه کارآمدی و ناکارآمدی خانواده را مورد توجه قرار داده است و به این ترتیب هم ویژگی‌های خانواده‌های مستحکم، باثبات و موفق بررسی گردیده و هم اینکه از منظر آسیب‌شناسی و به منظور شناسایی چالش‌های اساسی خانواده ایرانی، خصوصیات خانواده‌های متزلزل و نابسامان شناسایی می‌شود، به این ترتیب عوامل عمده تأثیرگذار بر ثبات و یا تزلزل خانواده را معرفی می‌نماییم.

اهداف پژوهش

هدف کلی: ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام شده درباره عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی

اهداف فرعی

- بررسی جنبه‌های شکلی تحقیقات موجود درباره عوامل تأثیرگذار بر ثبات و یا تزلزل خانواده ایرانی (قالب تحقیقات، پراکنش موضوعی، دوره زمانی انتشار تحقیقات، قلمرو رشته علمی)
- بررسی جنبه‌های محتوایی تحقیقات موجود درباره عوامل تأثیرگذار بر ثبات و یا تزلزل خانواده ایرانی (چارچوب نظری، عوامل مقوم و عوامل فرساینده)

ادبیات و پیشینه پژوهش

مهم‌ترین دیدگاه‌ها و نظریاتی که در حوزه خانواده مطرح است را می‌توان در نظریه‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی و مطالعات دو دهه اخیر حوزه کیفیت زندگی که رهیافتی میان رشته‌ای است؛ جستجو کرد. در رابطه با پیدایش مطالعات خانواده این اتفاق نظر وجود دارد که در عصر جدید با پدید آمدن دگرگونی‌ها و تحولات ناشی از گذر جوامع از سستی به مدرن، ساختار و کارکردهای نهاد خانواده با تغییرات بطنی ولی عمیقی مواجه شد و در پی بروز مسائل و

چالش‌های نوین فرا روی خانواده، صاحب‌نظران علوم مختلف به ویژه علوم اجتماعی و روانشناسی با هدف حفظ بقا و دوام خانواده و با دیدگاه‌های تحولی و تکاملی و یا آسیب‌شناسانه به مطالعه ابعاد گوناگون خانواده پرداخته‌اند. نکته قابل توجه این که بسیاری از مفاهیمی که در حوزه خانواده از منظر اجتماع، بهداشت روان، تعلیم و تربیت، حقوق، اخلاق، اقتصاد، دین، فرهنگ و آداب و رسوم شکل می‌گیرد، موضوع رشته مطالعات خانواده است از این رو خانواده امری میان رشته‌ای بشمار می‌آید، هرچند با توسعه و تخصصی شدن هر یک از رشته‌های علمی، بخش عمده‌ای از مطالعات در حوزه خانواده، با جزءنگری موضوعی، روش‌های گزینشی و تحلیل‌های خرد، بر روابط و عناصر درونی خانواده همانند تعاملات خانوادگی، همسرگزینی، خشونت خانگی و طلاق توجه نموده‌اند و تعداد معدودی از آثار علمی با دیدی کلی و جامع و با رعایت پیوستگی متغیرهای رشته‌های گوناگون؛ بقا و دوام و یا تزلزل و فروپاشی خانواده را مورد کنکاش قرار داده‌اند.

معرفی و تحلیل تمامی مکاتب و دیدگاه‌های نظری در این مقاله میسر نیست، از این رو به تشریح کلی رویکرد جامعه‌شناختی، رویکرد روانشناسی و ادبیات کیفیت زندگی خواهیم پرداخت.

رویکرد جامعه‌شناختی

در حوزه جامعه‌شناسی از دهه ۱۹۳۰ به بعد مطالعات خانواده در میان جامعه‌شناسان خانواده محوریت یافت^۱ (آزاد ارمکی ۱۳۸۶، ۱۰). نظریه‌های اصلی جامعه‌شناسی در مطالعه خانواده بدین قرار است: در مکتب تکاملی صاحب‌نظران این مکتب به وضعیت خانواده در دوره معاصر در مقایسه با گذشته پرداخته و تحول آن را طی زمان استنباط کرده‌اند (همان: ۲۳). برخی از پیروان این مکتب عبارتند از:

از این نیازها را به عهده داشته باشد به رغم تحولات و تغییراتی که در شکل و ساختار آن پدید می‌آید، همچنان برقرار خواهد ماند. پارسونز از نظریه‌پردازان شاخص این مکتب است. ساخت‌گرایان، عمدتاً به تحلیل ساخت و شبکه ارتباط درون خانواده و مؤلفه‌های مرتبط با آن از قبیل ازدواج و خویشاوندی توجه نشان می‌دهند اما در این راستا به خلاف کارکردگرایان به پیشینه تاریخی نهاد خانواده نیز بی‌توجه نیستند و در نتیجه در رویکردشان به خانواده تحول و دگرگونی‌های این نهاد نیز جزئی از الزامات اولیه تحلیل به شمار می‌آید. دو چهره بارز «رادکلیف براون» و «کلود لوی استروس» در این اردوگاه نظری قرار دارند. در نظریه نظریه ساختاربندی (نظریه ساخت و کنش) آنتونی گیدنز خانواده نظامی اجتماعی است که خواص ساختاری آن در فعالیت اعضا هم باز دارنده است و هم توان بخش. زیرا اعضای خانواده از سویی اجازه انجام هر عملی را در چارچوب خانواده نمی‌یابند و از سوی دیگر نظام خانواده باعث می‌شود اعضا در چارچوب آن حرکت کنند و امکان عمل بیابند. نتیجه راه سوم در نظام خانواده، خانواده دموکراتیک است. شاخص‌های خانواده دموکراتیک عبارت است از: برابری، استقلال، احترام متقابل، تصمیم‌گیری از طریق برقراری ارتباط و آزادی از خشونت (حق شناس ۱۳۸۸، ۲۲۱). نظریه مبادله با محوریت جورج هومنز مطرح شده است. در این نظریه بر آنچه در جریان مبادله داده و گرفته می‌شود متمرکز است (آزاد ارمکی ۱۳۸۶، ۲۳). «بلاو» از دیگر هواداران این نظریه عنوان می‌نماید «ترکیب آرزوها و عقاید به علاوه ی منفعت آدم‌ها باعث شکل‌گیری فعالیت‌های مبادله می‌شود که در نهایت انسان‌ها را به هدف یا به تعبیری به سود می‌رساند و زندگی آدم‌ها تنها از همین فعالیت‌های مبادله تشکیل شده، به طور مثال تقسیم کار در خانواده بر اساس همین اصل منفعت صورت می‌گیرد» (کرایب ۱۳۸۱، ۹۳).

ادوارد تایلور،^۲ فرایزر،^۳ گوردنچایلد،^۴ لسلی وایت،^۵ جولین استوارد،^۶ لوئیز هنری مورگان (فرید ۱۳۷۶، ۱۰۲). در عرصه خانواده نظریه تکامل‌گرایی توسط باخوفن، مک لنان و هنری میل بسط پیدا می‌کند. (وب‌گاه دکتر نعمت ا...فاضلی). مکتب اشاعه از انتقاداتی که به تکاملیون و تحویلیون، خصوصاً نظریه سیر یک خطی و موازی تحولات فرهنگی می‌شد به وجود آمد، (روح‌الامینی ۱۳۷۷، ۱۱۸) اشاعه‌گرایان بر اساس شواهد باستان‌شناختی و نقاشی‌هایی که در غارها پیدا کرده بودند و همچنین شباهت‌های فرهنگی که بین فرهنگ‌های مختلف از لحاظ اعتقادات دینی، خانواده و ... وجود داشت، کم‌کم به این جمع‌بندی رسیدند که احتمالاً فرهنگ بشر در یک یا چند نقطه به وجود آمده و بعد تکثیر شده است. مهاجرت‌ها و رفت و آمد بین اقوام و گروه‌ها باعث شده که فرهنگ اشاعه پیدا کند و به تدریج گسترش پیدا کند (وب‌گاه دکتر نعمت ا...فاضلی). از صاحب‌نظران اشاعه، می‌توان «فرانتس بوآس»، «ادوارد ساپیر»، «هرسکوویتس»، «کروبر» و «رالف لین تن» نام برد (روح‌الامینی ۱۳۷۷، ۱۲۰)، (فرید ۱۳۷۶، ۱۱۸). مکتب کارکردگرایی عبارت است از بررسی هر عمل اجتماعی و یا هر نهاد با توجه به رابطه‌ای که با تمامی دارد. به همین سبب است که این نظریه به عنوان یک فرضیه «مجموعه‌نگر» و «مفیدیت» شناخته شده است. (فرید ۱۳۷۶، ۱۲۱) در این دیدگاه خانواده نهادی است که وجود و بقای آن وابسته به وظایف و کارکردهایی است که بر عهده دارد. بر اساس این دیدگاه مهم‌ترین وظیفه و کارکرد خانواده، اجتماعی کردن اولیه افراد و آماده کردن آن‌ها برای پذیرش قواعد مربوط به زندگی اجتماعی است علاوه بر این، نهاد خانواده تاکنون تأمین برخی از اولیه‌ترین و اساسی‌ترین نیازهای اعضای از قبیل نیازهای عاطفی، تغذیه، نیازهای جنسی و حمایت و پشتیبانی را به عهده داشته است و طبیعتاً تا هنگامی که تأمین همه یا بخشی

درک همه اعضای خانواده ممکن است، ساختار و سازمان خانواده در تعیین رفتار اعضا تعیین کننده است، با تمرکز بر کلیت خانواده هم می توان نظم و هم تغییر را فهمید. نظریه تقابل ریشه در اندیشه هگل، مارکس و وبر دارد و دارند ورف، کوزر و کالینز آن را توسعه داده اند. این جامعه شناسان در پی فهم رابطه بین افراد و گروه های اجتماعی با محوریت عنصر تقابل منافع هستند. کالینز معتقد است چهار تبیین جامعه شناختی برای تعارضات و خشونت های خانواده های امروزی وجود دارد که شامل حق مالکیت جنسی، فشارهای اقتصادی، انتقال بین نسلی، تعارضات و کنترل اجتماعی است. ویلیام جی گود نظریه همگرایی را در مورد خانواده مطرح می کند که بر اساس آن، دگرگونی های نظام خویشاوندی، نتیجه اجتناب ناپذیر دگرگونی های ساختاری و همچنین دگرگونی های ایدئولوژیکی است. نظریه همسان همسری استحکام خانواده را ناشی از وجود ویژگی های همسان میان زن و شوهر می داند. همسانی میان دو فرد، نه تنها آنان را به سوی یکدیگر جذب می کند بلکه پیوند و وصلت ایشان را استوار می سازد. (ساروخانی، ۱۳۷۰، ۴۱-۴۰).

رویکرد روان شناختی

روان شناسی علمی در عصر جدید با رنسانس آغاز شد در طول تاریخ روان شناسی، مکاتب مختلفی ظهور کرده اند و در دهه های اخیر توجه بسیاری از متخصصان بالینی به مباحث روان شناسی ازدواج و کیفیت زندگی زناشویی جلب شده است. روان شناسی خانواده با استفاده از تحقیقات سایر حوزه های روان شناسی و همچنین تحقیقات مربوط به خانواده (مانند روان شناسی رشد، روان شناسی یادگیری و روان شناسی تربیتی) به بررسی موانع و مشکلات مربوط به خانواده از قبیل مشکلات ازدواج و دوران

الیزابت بات یکی از چهره های مشهور نظریه شبکه درجه ی تفکیک نقش های زن و شوهر را با میزان تراکم شبکه ای که زوجین بیرون از خانه برای خود حفظ می کنند، همبسته می داند. هرچه ارتباط ایشان با شبکه های خویشاوندان، دوستان و همسایگان نزدیک تر و هرچه این شبکه ها مترکم تر باشند، رابطه زن و شوهر به عنوان زوج زناشویی تفکیک شده تر بوده و بیشتر تابع سلسله مراتب است. عکس قضیه نیز صادق است، هرچه شبکه ها کم تراکم تر باشند، نقش های مردانه و زنانه نشانگر جدایی و تفکیک هستند. وی این نکته را در قالب فشارهای فرهنگی تبیین می کند (سگالن، ۱۳۷۰، ۲۵۴). در تئوری منابع «بلاد» و «ولف» (۱۹۶۰) معتقد هستند که: «محیط خانواده تعادل و توازن قدرت در تصمیم گیری به نفع آن طرفی است که در زندگی زناشویی بیشترین منابع و امکانات را داراست. آن عضو خانواده دارای قدرت بیشتری است که منابع و امکاناتی را که سایر اعضای خانواده برای رفع نیازها و رسیدن به اهدافشان نیاز دارند، در دست دارد (حسن زاده، ۱۳۸۶، ۳۷). نظریه سیستم های بوم شناختی انسانی، به مبادله و بهبود بخشیدن روابط میان انسان و محیطش پرداخته و چنین فرض می کند که رفاه و آسایش افراد و خانواده ها، بخش جدایی از رفاه و آسایش کل محیط پیرامونی (اکوسیستم) نبوده ضمن آن که خانواده ها منبعی مهم می باشند که محیطی غنی برای همه اعضای خانواده فراهم می کنند (1999 Rettig). دیدگاه این نظریه در جامعه شناختی دیدگاه دیگری بود که تحت تأثیر الگوی کارکردگرای ساختی پارسونز شکل گرفت و سعی داشت ساختار خانواده را بررسی کند. نیکلاس لومان از چهره های اثرگذار در نظریه سیستمی است. پیش فرض های اصلی این نظریه در رابطه با خانواده از این قرارند: اعضای خانواده با هم مرتبط اند؛ هر عضو خانواده بدون ملاحظه اعضای دیگر قابل فهم نیست، کارکرد خانواده با ملاحظه و

مسئولیت‌ها ناموفق خواهند بود. وی در درمان به اصلاح ساخت خانواده از طریق فنون مرز سازی و تعیین جایگاه افراد در خانواده می‌پردازد. (سالاری فر ۱۳۷۹).

شاخه دیگری از مطالعات خانواده در روانشناسی به مدل‌های ارزیابی خانواده می‌پردازد. مدل چند مختصاتی اولسون، مدل عملکرد سیستمی خانواده بیورز، مدل مک مستر و ابزار سنجش خانواده، مدل بین‌المللی خانواده مستحکم در این دسته قرار می‌گیرند. (DeFrain, J. & Olson, D. H 2004)

مطالعات کیفیت زندگی

مطالعات کیفیت زندگی از حدود دهه پنجم قرن بیستم در مطالعات اجتماعی و مدیریتی به خصوص در مورد اقشاری که حقوقشان رعایت نمی‌شود همانند کودکان، زنان و معلولان، مورد بحث و بررسی فراوان قرار گرفت. مفهوم کیفیت زندگی که در ابتدا به رعایت حداقل استانداردهای ممکن جهت زندگی و در واقع حق داشتن زندگی معطوف بود، با گذشت زمان، پیشرفت تکنولوژی، بالا رفتن معلومات و تحصیلات اجتماعی، مباحث مربوط به اصالت فرد و بالا رفتن سطح توقعات و خواست‌های فردی و اجتماعی شامل دایره تمامی انسان‌ها و تمامی تمایلات بشر برای داشتن حداکثر آسایش و آرامش در زندگی گردید. (امینی ۱۳۸۵، ۳). مفهوم کیفیت زندگی پیچیده و چندوجهی است بر این اساس نیز رویکردهای نظری در ابعاد مختلف بهداشتی (روانی و جسمانی)، اجتماعی، اقتصادی و محیطی، کیفیت زندگی را مورد بررسی قرار داده‌اند. (خوارزمی ۱۳۸۷) صاحب‌نظران این حوزه به منظور سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی در ابعاد فردی خانوادگی و اجتماعی، شیوه‌های مختلفی ارائه داده‌اند که رایج‌ترین آن در بعد فردی ابزار سنجش کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی است که دارای ۶ مؤلفه

نامزدی، اختلافات زناشویی و علل آن، شیوه تعامل و روابط زناشویی و همچنین شیوه تعامل با فرزندان و ... می‌پردازد تا برای بهبود روابط خانوادگی و پیشبرد بهداشت روانی خانواده راهکارهای عملی ارائه دهد (روانشناسی خانواده، شبکه جامع آموزشی و پرورشی کشور) از دیدگاه روان‌شناختی در یک تقسیم‌بندی کلی خانواده را به دو گروه کارآمد و ناکارآمد تقسیم می‌کنند. خانواده کارآمد به خانواده‌ای گفته می‌شود که دارای کارکرد سالم است که علاوه بر بقای خود در قالب یک نظام، موجب شکوفایی توان بالقوه یکایک اعضای خود می‌شود، یعنی به آن‌ها اجازه می‌دهد با اعتماد و اطمینان در پی خودیابی و کاوشگری برآیند.

«خانواده سالم» توسط فروم والش مطرح گردیده است. وی چهار نوع تعریف از خانواده سالم و یا بهنجار را مطرح کرده است (Walsh ۱۹۸۲-۱۹۹۳) (احدی ۱۳۸۸). سالم بودن به معنای فقدان علائم، سالم بودن به معنای داشتن عملکرد متوسط، سالم بودن به عنوان عملکرد بهینه (مطلوب) و عملکرد خانواده سالم چونان یک پدیده تعاملی رشد یابنده. رویکرد سیستمی که سالوادور مینوچین پایه‌گذار آن است؛ نظریه‌ای کاربردی است و یکی از فرضیه‌های مهم آن این است که هر خانواده یک ساختار دارد این ساختار زمانی که خانواده در شرایط واقعی قرار داشته باشد شناخته می‌شود. ساختار عبارت است: از مجموعه‌ی رفتار و نقش‌هایی که اعضای خانواده از طریق آن به هم مرتبط‌اند. در رویکرد ساختاری، خانواده به عنوان یک کل مطرح می‌شود و تعاملات بین زیرمجموعه‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد. مینوچین منشأ اختلال در کارکرد خانواده را در این سه امر جستجو می‌کند. اگر مرزهای خانواده نامشخص یا انعطاف‌ناپذیر باشد، منظومه‌های خانواده در انجام وظایف دچار مشکل می‌شود. همچنین اگر سلسله‌مراتب در خانواده رعایت نشود و افراد در جایگاه مناسب خود قرار نگیرند، در ایفای

قابل قبول قرار می‌گیرند و سرانجام تحلیل‌های ترکیب شده اطلاعاتی را نشان می‌دهند که اطلاعات اولیه نشان داده باشند. در عمل، ابتدا اطلاعات از منابع اولیه استخراج و سپس با یکدیگر ترکیب می‌شوند و سرانجام یک کل جدید را تشکیل می‌دهند (دلاور ۱۳۷۶، ۲۸۸).

در این بررسی برای اعتبار علمی تحقیق معیارهایی در نظر گرفته شد، در این فرا تحلیل سعی شد تحقیقات به لحاظ حیطه مطالعاتی، قلمرو رشته‌ای تحقیق، زمان اجرای طرح، رعایت مراحل متعارف پژوهش (عنوان تحقیق، طرح مسئله، مبانی نظری، پیشینه، روش‌شناسی تحقیق، نتایج و راهکارهای تحقیق)، نوع نظریه (یا مدل نظری بکار رفته)، رعایت قواعد روش‌شناسانه، شناخت عوامل مؤثر بر تحکیم و یا تضعیف خانواده؛ واکاوی و تحلیل شوند. بر این اساس به مطالعاتی که متعلق به سال‌های اخیر بوده توجه شده است. همین‌طور تحقیقاتی که به لحاظ علمی ضعیف بوده‌اند، حذف گردید. ضمن آن که برای تحلیل و تبیین دقیق‌تر، هر دو وجه «آسیب‌شناسی» و «قوام بخشی» خانواده مد نظر قرار گرفت و در نهایت با توجه به بین‌رشته‌ای بودن موضوع تحقیق، مجموعه مطالعات علمی در حوزه‌های مختلف «جامعه‌شناختی»، «روان‌شناختی»، «دینی» و «بین رشته‌ای» گردآوری گردید. با احتساب این معیارها، ۶۴ طرح پژوهشی و پایان‌نامه تحصیلی داخل کشور که در سال‌های اخیر (۱۳۷۴-۱۳۸۹) نگارش یافته بود با مراجعه به کتابخانه‌های دانشگاه‌های دارای رشته‌های علوم انسانی (شامل دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تربیت معلم، دانشکده علوم اجتماعی و دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی

تحت عناوین سلامت جسمانی، سلامت روان، سطح استقلال، روابط اجتماعی، محیط زیست و معنویت و اعتقادات شخصی می‌باشد. در مقیاس خانوادگی نیز مطالعات گسترده‌ای از سوی مرکز بیچ ستر (وابسته به دانشگاه کانزاس در ایالت متحده آمریکا) به سرپرستی پوستون و همکارانش، مرکز ساری پلیس وابسته به دانشگاه تورنتو کانادا توسط ایوان براون و همکارانش و همچنین توسط ماریون. ان. بکر در دانشگاه ویسکانسین - مدیسون در ایالت متحده آمریکا به عمل آمده است که حاصل کار آنان در قالب ابزار سنجش کیفیت زندگی خانوادگی بکار گرفته می‌شود. حوزه‌های مشترک بررسی کیفیت زندگی خانوادگی بدین قرار است: سلامت خانواده - رفاه اقتصادی - روابط خانوادگی - حمایت از جانب سایر افراد - حمایت از خدمات مرتبط با ناتوانی (معلولیت) - تأثیر ارزش‌ها - مشاغل و آمادگی برای اشتغال - فراغت و تفریح - تعاملات اجتماعی (Brown 2006).

در رابطه با پیشینه پژوهش نیز یادآوری می‌گردد که داده‌های مورد استفاده در بخش یافته‌ها، داده‌های ثانویه‌ای هستند که از تحقیقات داخلی گرفته شده‌اند.

روش‌شناسی پژوهش

روش اصلی در این تحقیق، مطالعه اسنادی از نوع فرا تحلیل است. فرا تحلیل تحلیل تحلیل‌ها است. به این معنی که از طریق تحلیل اولیه (تحلیل مقدماتی داده‌ها) به تحلیل ثانویه (تحلیل مجدد داده‌ها) می‌پردازد، اساساً کاربرد آن در ترکیب و یکپارچه‌سازی پژوهش‌هایی است که به صورت انفرادی و پراکنده انجام گرفته است. فرا تحلیل روشی است که به کمک آن می‌توان تفاوت‌های موجود در تحقیقات انجام شده را استنتاج کرد و در رسیدن به نتایج کلی و کاربردی از آن بهره جست. در روش فرا تحلیل از طریق اجزاء به فراتر از کل می‌رسیم، یافته‌های نامناسب در چارچوبی

۲- پراکنش موضوعی آثار علمی

در این بخش با ۱۳ محور موضوعی که محققان به آن‌ها علاقه داده‌اند مواجه‌ایم. ۲۲ درصد آثار علمی به بررسی «عوامل مؤثر بر رضامندی یا نارضامندی زندگی زناشویی» اختصاص یافته است. در مرتبه دوم ۱۸/۷ درصد آثار علمی «بعد معنوی و دینی خانواده» را مورد مطالعه قرار داده‌اند. موضوع «کیفیت زندگی خانوادگی و عوامل مرتبط با آن» با ۱۵/۵ درصد، در جایگاه سوم قرار دارد، در مرتبه چهارم و پنجم، به ترتیب ۱۴ درصد آثار به موضوع «کارایی خانواده» و ۱۲/۵ درصد به مسئله «طلاق» پرداخته‌اند. مراتب ششم و هفتم با فاصله زیاد ۴/۶ و ۳ درصد به ترتیب به بررسی «گرایش‌های فرهنگی، ارزش‌ها و نگرش‌های خانوادگی» و «الگوهای ارتباطی خانواده» اختصاص یافته است. مراتب هشتم تا سیزدهم نیز با سهم ۱/۵ درصد سایر موضوعات پژوهشی مرتبط با خانواده را بررسی نموده است. مطابق جدول ۱، سیزده محور موضوعی فوق نشان داده شده است.

۳- دوره زمانی انتشار تحقیقات

دوره زمانی انتشار تحقیقات و آثار علمی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۷۴ است. با تقسیم‌بندی سه دوره زمانی پنج ساله، به ترتیب از مجموع ۶۴ اثر، ۲۲ درصد از آثار (۱۴ اثر) به سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۸ اختصاص دارد. ۲۶ درصد از تحقیقات (۱۷ اثر) در پنج ساله دوم (۱۳۸۳-۱۳۷۹) و ۵۲ درصد (۳۳ اثر) نیز در مقطع سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۸۴ انجام گرفته است.

۴- قلمرو رشته‌ای آثار علمی

یافته‌های جدول شماره ۲، پراکنندگی آثار را به تفکیک رشته‌های مختلف علوم انسانی نشان می‌دهد. این امر ناشی از ماهیت چندوجهی موضوع مورد مطالعه است و تنوع آن نشانگر ماهیت چند بعدی

دانشگاه شهید بهشتی) و مرکز اسناد و مدارک علمی کشور و پایگاه‌های اینترنتی نشریات علمی داخل کشور و جستجوی در شبکه اینترنت؛ تهیه و مطالعه گردید؛ نمونه‌گیری به صورت مبتنی بر هدف آغاز و تا اشباع اطلاعات، یعنی عدم دریافت اطلاعات جدید، به صورت نمونه‌گیری تئوریک ادامه یافت (فهرست این آثار در مآخذ ذکر شده است). روش جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه‌های فرا تحلیل مشتمل بر بررسی مولفه‌های «شکلی و روش‌شناختی» و «محتوایی» می‌باشد که بعد از جمع‌آوری اطلاعات لازم مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. نظر به این که روش تحقیق حاضر کیفی است، روش تجزیه و تحلیل مبتنی بر مبنای تفسیر طبقه‌بندی‌های انجام شده استوار خواهد بود. در این فرا تحلیل داده‌های کیفی به صورت توصیفی طبقه‌بندی و ارائه گردیده و از تکنیک‌های توصیفی چون فراوانی و درصد استفاده شده است. به این ترتیب پس از تلخیص این آثار در قالب پرسشنامه‌ها نسبت به کدگذاری و حاشیه‌نویسی آن‌ها اقدام و سپس نسبت به ارزیابی و فرا تحلیل آثار در مؤلفه‌های گوناگون اقدام گردید.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحقیق مبتنی بر پرسشنامه فرا تحلیل مشتمل بر چهار مؤلفه روش‌شناختی و سه مؤلفه محتوایی است که در دو بخش شامل «بررسی مؤلفه‌های شکلی و روش‌شناسی» و «بررسی جنبه‌های محتوایی» تنظیم گردیده است.

بخش اول: بررسی مؤلفه‌های شکلی و روش‌شناسی

۱- معرفی قالب آثار علمی

آثار مورد مطالعه مجموعاً ۶۴ اثر مشتمل بر ۱۹ پژوهش و ۴۵ پایان‌نامه است.

جدول ۱: پراکنش موضوعی آثار علمی

ردیف	موضوع تحقیق	فراوانی	درصد
۱	بررسی عوامل موثر بر رضامندی (نارضامندی) زناشویی	۱۴	۲۲٪
۲	اعتقادات دینی و خانواده (دیدگاه اسلام، آسیب‌پذیری فرهنگی و...)	۱۲	۱۸٫۷٪
۳	کیفیت زندگی (عوامل مرتبط با زندگی خانوادگی)	۱۰	۱۵٫۵٪
۴	سنجش کارایی خانواده (مدل مک مستر)	۹	۱۴٪
۵	طلاق (میزان گرایش، علل و عوامل مؤثر، چالش‌ها)	۸	۱۲٫۵٪
۶	گرایش‌های فرهنگی، ارزش‌ها و نگرش‌های خانوادگی	۳	۴٫۶٪
۷	الگوهای ارتباطی خانواده	۲	۳٪
۸	طبقه اجتماعی خانواده و تأثیر آن بر روابط زن و شوهر	۱	۱٫۵٪
۹	بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد به همسر	۱	۱٫۵٪
۱۰	مناسبات تربیتی خانواده و دولت	۱	۱٫۵٪
۱۱	تبیین الگوی مدیریت رفتار سازمانی در خانواده	۱	۱٫۵٪
۱۲	معیارهای فیزیکی انتخاب همسر	۱	۱٫۵٪
۱۳	عوامل خانوادگی و بزهکاری	۱	۱٫۵٪
	جمع کل	۶۴	۱۰۰٪

خانواده است که محققان مختلف را به کنکاش پیرامون جنبه‌های گوناگون مهم‌ترین نهاد جامعه بشری واداشته است. ۱۷٪ درصد آثار صرفاً به یک رشته تخصصی

تعلق ندارند و به واسطه انتخاب رویکردی ترکیبی از رشته‌های مختلف علمی، در زمره مطالعات میان رشته‌ای^۷ محسوب می‌شود. در واقع یک حوزه میان‌رشته‌ای عبارت است از «تلفیق دانش، روش و تجارب دو یا چند حوزه علمی و تخصصی برای شناخت و حل یک مسئله پیچیده و یا معضله اجتماعی چندوجهی» (خورسندی طاسکوه، ۱۳۸۸: ۵۸) سایر این آثار در سه دسته مختلف، به ترتیب اولویت ۳۷/۵٪

بخش دوم: بررسی جنبه‌های محتوایی
در این بررسی سه مؤلفه اساسی محتوایی آثار علمی به شرح زیر مورد ارزیابی قرار می‌گیرند:
الف) مبانی نظری
ب) عوامل مقوم خانواده
ج) عوامل فرساینده خانواده

جدول ۲: قلمرو رشته‌ای آثار علمی

قلمرو رشته‌ای	فراوانی	درصد
علوم تربیتی و روان‌شناسی	۲۴	۳۷/۵
جامعه‌شناسی	۱۹	۳۰
بین رشته‌ای (تلفیق دو یا چند رشته علمی)	۱۱	۱۷
علوم دینی	۱۰	۱۵/۵
جمع کل	۶۴	۱۰۰

الف) چهارچوب نظری اتخاذ شده در آثار علمی

اساسی‌ترین اقدام در فرا تحلیل کیفی کشف و استخراج تئوری مشترک در مطالعات مورد بررسی است. در این بررسی با توجه به ویژگی‌های خاصی که در هر یک از رشته‌های علمی آثار وجود دارد؛ اطلاعات استخراج شده به تفکیک مورد اشاره قرار می‌گیرد.

رشته جامعه‌شناسی

در این رشته ۱۹ اثر پژوهشی بررسی گردید و مشخص شد که محققین در این آثار ۱۵ نظریه و دیدگاه علمی را مورد استفاده قرار داده‌اند. معدودی از آن‌ها (۴ مورد) فاقد تئوری بوده‌اند، یعنی به طور مشخص از یک تئوری به عنوان پشتوانه تحقیق استفاده

نموده‌اند؛ با این وصف برخی از این تحقیقات از آموزه‌های نظری مبتنی بر ویژگی بومی کشور برخوردار می‌باشند. غالب آثار عمدتاً به پشتوانه چارچوب نظری رایج، شکل گرفته‌اند و متغیرهای ناظر به تأثیر عوامل مؤثر بر ثبات یا بی‌ثباتی نهاد خانواده عمدتاً از درون آن چارچوب مشخص، استخراج و به دفعات تأیید شده است.

جمع‌بندی کلی نشان می‌دهد که از مجموعه نظریه‌های جامعه‌شناختی، نظریه مبادله بیش‌ترین فراوانی به میزان ۱۴/۳ درصد را دارا می‌باشد، هر یک از نظریه‌های شبکه‌ای، کالینز و پارسونز ۷/۵ درصد و سایر نظریه‌ها به تفکیک ۳/۵ درصد را به خود اختصاص داده‌اند. تعداد ۵ اثر به دلیل جامعیت موضوع تحقیق، چند نظریه را انتخاب نموده‌اند.

جدول ۳: نظریه‌های اختیار شده در آثار جامعه‌شناسی

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	مبادله	۴	۱۴/۳
۲	نظریه‌های پایگاه و نقش اجتماعی	۲	۷/۵
۳	نظریه کالینز	۲	۷/۵
۴	نظریه شبکه‌ای	۲	۷/۵
۵	نظریه پارسونز (نظریه کنش ارادی، کارکردگرایی ساختاری چهار ضرورت کارکردی نظام اجتماعی)	۲	۷/۵
۶	نظریه دورکیم	۱	۳/۵
۷	نظریه آسیب‌شناسی اجتماعی (مرتن)	۱	۳/۵
۸	نظریه‌های اجتماعی شدن	۱	۳/۵
۹	نظریه توسعه خانواده	۱	۳/۵
۱۰	نظم خرد چلبی	۱	۳/۵
۱۱	نظریه نظام‌ها	۱	۳/۵
۱۲	نظریه همسان همسری	۱	۳/۵
۱۳	دیدگاه تری یاندریس	۱	۳/۵
۱۴	دیدگاه گیدنز	۱	۳/۵
۱۵	نظریه کنش متقابل نمادین	۱	۳/۵
۱۶	فاقد آموزه نظری	۴	۱۴/۳
	جمع کل	۲۶	۱۰۰٪

رشته‌های روانشناسی و علوم تربیتی

خاستگاه نظری ۲۴ اثری که در دو رشته روانشناسی و علوم تربیتی مورد مطالعه قرار گرفت، بیشتر مبتنی بر دو مدل رایج از ارزیابی عملکرد خانواده است که در پی بررسی‌ها و تحقیقات تجربی بر روی بسیاری از ابعاد و جنبه‌های بالینی عملکرد خانواده صورت گرفته؛ به دست آمده و متناسب با قلمرو مطالعاتی پژوهش، از آزمون‌های روان استفاده شده است. غالب این آثار از دو دیدگاه و نظریه که شامل «دیدگاه اولسون» و «مدل خانوادگی مک مستر» می‌باشد؛ استفاده نموده‌اند. ۴ مورد از این آثار فاقد آموزه نظری بوده است.

۵۰ درصد آثار از دیدگاه اولسون^۱ تبعیت نموده است. اولسون مدلی را برای ارزیابی و شناسایی زمینه‌های بالقوه مشکل‌زا و نیز زمینه‌های قوت و برابری روابط زناشویی ارائه نموده است. مطابق با این دیدگاه محققین از «پرسشنامه رضامندی زناشویی انریچ»^۹ برای سنجش نقاط قوت و ضعف روابط زناشویی استفاده می‌نمایند. این پرسشنامه شامل سازه‌های «تحریف آرمانی، رضایت از زندگی مشترک، مسائل شخصیتی، ارتباط، حل تعارض، مدیریت مالی، فعالیت‌های اوقات فراغت، رابطه جنسی، فرزندان و فرزند پروری، خانواده و دوستان، نقش‌های مساوات طلبی و جهت‌گیری مذهبی» است.

۲۵ درصد دیگر از این آثار مبتنی بر نظریه مدل خانوادگی مک مستر، به ارزیابی خانواده‌های مورد

مطالعه پرداخته‌اند. در این مدل از «مقیاس سنجش خانواده (FAD)» شامل سازه‌های حل مسئله، ارتباط، نقش‌ها، پاسخ‌دهی عاطفی، آمیختگی عاطفی و کنترل رفتار، استفاده می‌شود.

در درجه سوم ۸/۳ درصد آثار به سایر نظریه‌ها از جمله «مدل نظری فرایند و محتوا» و «مدل نظری انتخاب جنسی» تکیه کرده‌اند. لازم به توضیح است که در هر سه دسته تحقیقات فوق، به منظور شناسایی عملکرد خانواده و تعاملات حاکم بر آن، آزمون‌های دیگری نیز مانند آزمون دل بستگی، مقیاس صفات همدمی باتسون (BEA)، خرده مقیاس نگرش مذهبی خرده مقیاس خشم، مقیاس الگوی ارتباطی خانواده، مورد استفاده قرار گرفته است ۱۲/۵ درصد از تحقیقات نیز چارچوب نظری مشخصی ارائه نداده‌اند.

مطالعات دینی

در حوزه مطالعات دینی ۱۰ اثر مورد بررسی قرار گرفت. از این مجموعه ۶۰ درصد آثار با رویکرد هنجاری و با بهره‌گیری از دیدگاه قرآن و روایات اسلامی و نظرات اندیشمندان مسلمان، به تبیین خانواده مطلوب پرداخته‌اند. ۴۰ درصد نیز در مطالعه‌ای تطبیقی از نظریات علمی در رشته‌های علوم تربیتی، روانشناسی و جامعه‌شناسی مانند نظریه اولسون نظریه خانواده درمانی مینوچین، نگرش سیستمی و دیدگاه فمینیسم استفاده نموده‌اند.

جدول ۴: نظریه‌های اتخاذ شده در آثار روانشناسی و علوم تربیتی

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	دیدگاه اولسون	۱۲	۵۰
۲	مدل خانوادگی مک مستر	۶	۲۵
۳	سایر نظریه‌ها (مدل نظری فرایند و محتوا، نظریه انتخاب جنسی)	۲	۸/۳
۴	فاقد آموزه نظری	۳	۱۲/۵
	جمع کل	۲۴	۱۰۰٪

جدول ۵: نظریه‌های اتخاذ شده در آثار دینی

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	دیدگاه قرآن و حدیث	۶	۶۰
۲	ترکیب یا تطبیق دیدگاه اسلام یا سایر نظریه‌های علمی (نظریه اولسون، نظریه خانواده درمانی مینوچین، نگرش سیستمی و دیدگاه فمینیسم)	۴	۴۰
	جمع کل	۱۰	۱۰۰٪

مطالعات میان رشته‌ای

با توجه به یافته‌های جدول شماره ۶ در رده اول، ۵

اثر به طور مستقل از مبانی نظری کیفیت زندگی استفاده نموده‌اند که از این مجموعه ۳ اثر از مقیاس کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی که الگوی آن چندوجهی و دارای ابعاد چندگانه است؛ تبعیت نموده و ۲۳/۵ درصد را به خود اختصاص داده است و ۲ اثر نیز به ترکیبی از مفاهیم کیفیت زندگی (اقتباس از مدل سازمان بهداشت جهانی و سایر نظریه‌های مشابه) پرداخته‌اند که مجموعاً ۴۵/۴ درصد از آثار را در برمی‌گیرد. ۴ اثر دیگر نیز از ترکیب ۹ دیدگاه نظری علوم انسانی که ترکیبی از مفاهیم روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مدیریت و دیدگاه اسلامی می‌باشد؛ سود جسته است، ۳۶/۶ درصد از چارچوب نظری پژوهش‌ها، در این قالب می‌باشد، بنابراین با توجه به تک موردی بودن نظریه‌های رده دوم، اکثریت قابل توجهی از آثار علمی مورد بررسی در رویکردهای مختلف به مفهوم کیفیت زندگی و خانواده، به گونه‌ای اشتراک محتوایی دارند، لذا می‌توان نتیجه گرفت این خاستگاه نظری در مطالعات بین رشته‌ای جنبه «بنیادین» دارد. ضمناً ۲ مورد از پژوهش‌ها (۱۸ درصد) فاقد تئوری و آموزه نظری بوده‌اند.

(ب) عوامل مَقوم نهاد خانواده (عوامل مؤثر در استحکام زندگی زناشویی)

در این بخش عوامل مَقوم نهاد خانواده از دو جنبه مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در وهله اول کلیه عوامل در

شناخت همه‌جانبه برخی مفاهیم چندوجهی و پیچیده مانند خانواده که در میان اصحاب علوم انسانی مطرح است نیازمند تعامل‌های چندگانه بین رشته‌های مختلف است، زیرا روشن است که یک رشته خاص قادر به تشخیص کلیت ابعاد متنوع و پیچیده خانواده نیست و هر یک از متغیرها در رشته‌ای گوناگون به طور جداگانه، در خلأ تأثیرگذاری و وابستگی متقابل مطالعه می‌شود. در این رویکرد ترکیبی به جای شناخت یک جانبه، یک‌سونگرانه و تک بعدی، تمرکز بر همه متغیرهایی است که در شکل‌گیری پدیده نقش داشته‌اند. (برزگر ۱۳۸۷، ۳۸)

در این بررسی نیز مشخص گردید برخی از پژوهشگران مطالعات خانواده برای فهم حقیقت موضوع مورد بررسی خود از نگاه تقلیل‌گرایانه پرهیز نموده و با دیدی کلی و جامع مطالعه چند رشته‌ای را در انتخاب نموده‌اند. بر این اساس ۱۱ اثر مورد مطالعه برای شناخت و تحلیل مسائل مبتلا به خانواده از تلفیق دانش و روش‌های دو یا چند حوزه علمی روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مدیریت و دیدگاه اسلامی استفاده نموده‌اند رویا مشخصاً از ادبیات کیفیت زندگی بهره جسته‌اند. پژوهش‌ها حاکی از آن است که اغلب جنبه‌های چندبعدی کیفیت زندگی با استفاده از ابزارهای پژوهشی چند رشته‌ای تحلیل می‌شوند. در این آثار محققان حوزه‌های اجتماعی، روان‌شناسی و حتی حوزه پزشکی به منظور تبیین کیفیت زندگی خانوادگی، شیوه‌های مختلفی ارائه داده‌اند.

جدول ۶: چهارچوب نظری اتخاذ شده در مطالعات بین‌رشته‌ای

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	ادبیات کیفیت زندگی - سنجش کیفیت زندگی (بر اساس مقیاس کوتاه کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی) - رویکرد کل نگر کیفیت زندگی (فلس و پری، ۱۹۹۵؛ رنویک و براون، ۱۹۹۶) - ترکیب نظریه روان کاوی و پویه‌های خانواده آکرمن و کیفیت زندگی - ترکیب الگوهای ارتباطی خانواده (فیتزپاتریک و ریچی) و کیفیت زندگی - نظریه کیفیت زندگی کاری	۵	۴۵/۴
۲	ترکیب مفاهیم روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مدیریت و دیدگاه اسلامی - رویکرد کمیابی نقش - نظرات بوردیو (طرحواره) - نظریه‌های دولت‌محور، خانواده محور و نظریه وظیفه مشترک - دیدگاه قرآن و روایات اسلامی - مبانی نظری مدیریت رفتار سازمانی - مبانی نظری جامعه‌شناسی رفتاری - نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی (نظریه تصورات اجتماعی سرژ موسکویچی و...)	۴	۳۶/۶
۳	- فاقد آموزه نظری	۲	۱۸
جمع کل		۱۱	۱۰۰٪

چهار حوزه مطالعاتی «روانشناسی»، «جامعه‌شناسی»، «علوم دینی» و «مطالعات بین رشته‌ای» شناسایی شوند، شیوه مثبت تعامل و کنش متقابل (جنبه کلی)، مناسبات تربیتی خانواده، رابطه عاطفی همسران با یکدیگر، سلامت روحی و روانی، هماهنگی و انسجام در روابط و اولویت‌بندی شوند و سپس مورد تبیین و تفسیر قرار گیرند.

عوامل مقوم خانواده در حوزه‌های مطالعاتی نتایج و یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که مجموعه‌ای از عوامل در پایدارسازی خانواده ایرانی مؤثر می‌باشند. این عوامل و میزان فراوانی آن‌ها به تفکیک در چهار حوزه مطالعاتی شامل «روانشناسی»، «جامعه‌شناسی»، «علوم دینی» و «مطالعات بین‌رشته‌ای»، استخراج گردید.

نتایج بررسی نشان می‌دهد که ۶۲ عامل با ۱۹۱ فراوانی در استحکام خانواده‌های ایرانی نقش دارند. بیش‌ترین فراوانی به ترتیب اولویت به ۱۰ عامل اختصاص دارد که عبارتند از: «عقاید و سلامت معنوی، مسئولیت پذیری، ادراک زوجین از تفاوت نقش‌ها،

دسته‌بندی موضوعی عوامل مقوم نهاد خانواده

همان‌گونه که اشاره شد، در این بخش به منظور تبیین و تحلیل دقیق تر، کلیه عوامل مقوم خانواده به ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی تقسیم و سپس در قالب چندین مؤلفه و شاخص‌های مربوط به آن دسته‌بندی و اولویت شدند. در ادامه این ابعاد مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱- مؤلفه‌های مقوم خانواده در بعد فردی

در بعد فردی، عوامل فرد محور است و غالباً بر شخصیت افراد تمرکز دارد. روانشناسان شخصیت را الگوی نسبتاً پایدار و ثابت افکار، هیجان‌ها و رفتار یک فرد می‌دانند. شخصیت شامل ویژگی‌های نسبتاً با ثبات

و پایدار است که صفت نامیده می‌شوند مانند «صبور»، «مضطرب». به تعبیری دیگر شخصیت یعنی مجموعه‌ای از رفتار و شیوه‌های تفکر شخص در زندگی روزمره که با ویژگی‌های «ثبات (پایداری) و قابلیت پیش بینی» مشخص می‌شود. مطابق جدول ۹، در بعد فردی، مؤلفه‌های ۳ گانه و شاخص‌های هر یک از مؤلفه‌ها که در استحکام خانواده مؤثرند؛ شناسایی شدند. تعداد کل فراوانی عوامل در بعد فردی ۷۴ مورد می‌باشد. مؤلفه‌های تأثیرگذار به ترتیب اولویت به این قرارند:

- ایمان، عقاید و ارزش‌های اخلاقی
- سلامت جسمی و روحی
- رشد فردی / بهره‌وری

جدول ۹: اطلاعات مؤلفه‌های مقوم خانواده در ابعاد فردی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیر شاخص ۱	فراوانی	زیر شاخص ۲	فراوانی
ایمان، عقاید و ارزش‌های اخلاقی	(۱) عقاید	۲	یافتن شریک و همدم به عنوان انگیزه اصلی در ازدواج	۱	۲	۳۹
			یافتن آرامش و سکون به عنوان انگیزه اصلی در ازدواج	۳		
	(۲) ایمان مذهبی	۵	رعایت حدود شرعی در روابط اجتماعی	۱	۲	۳۹
			مقید به انجام واجبات	۱		
	(۳) ارزش‌های اخلاقی	۱	صداقت	۱	۱	۳۹
			صراحت	۲		
			فداکاری / گذشت	۳		
			وفاداری	۱		
			منظم بودن	۱		
			مهربانی	۲		
مسئولیت‌پذیری			۱			
(پایبندی به تعهدات حقوقی و اخلاقی)			۸			
(۴) سلامت جسمی	۴	معاشرت‌پذیری	۱	۲	۲۵	
		احترام گذاشتن به دیگران	۳			
		حفظ شئون فردی	۱			
		سالم بودن	۴			
			جذابیت ظاهری و جسمانی			

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیر شاخص ۱	فراوانی	زیر شاخص ۲	فراوانی فراوانی کل	
	(۵) سلامت روحی - روانی	۱	افکار و احساسات مثبت و مفید بودن/ معتقد به ارزش زنده بودن	۲			
			- انعطاف پذیری	۲			
			کنترل و پیش بینی پذیری رفتار	۱			
			توانایی مدیریت استرس (فشار روحي) و بحران	۲	کارآمدی شیوه های حل مسئله / تدبیر	۲	
					مشکل / ارزشیابی راه حل های بکار گرفته شده		
					قدرت مجاب سازی	۱	
					وجود روحیه و نگرش مثبت هر یک از طرفین ازدواج نسبت به همسر	۳	
					- احساس امنیت (درون خانواده)	۲	
					اعتماد و حسن ظن نسبت به اعضای خانواده	۳	
	۶) دانش حقوقی و آشنایی با تکالیف فردی، خانوادگی و اجتماعی ۷) فراگیری آموزش خانواده (مراقبت) از بیمار / مهارت های غنی سازی روابط زناشویی / مهارت های حل تعارضات زناشویی / مهارت های ارتباطی ۸) تحصیلات بالاتر ۹) فرصت کسب اطلاعات و مهارت های جدید ۱۰) ظرفیت کار ۱۱) ادراک کیفیت زندگی ۱۲) اوقات فراغت (فرصت کافی برای خواب و استراحت)	۲				۱۰	
جمع کل فراوانی						۷۴	

مؤلفه‌های مقوم خانواده در بعد خانوادگی

بعدی مؤلفه‌های «فرهنگ خانوادگی» و «اداره زندگی خانوادگی» در سطح مشابه از میزان فراوانی قرار دارند (جدول ۱۰).

در بعد خانوادگی جهت‌گیری بر کل خانواده متمرکز است. به عبارت دیگر همه اعضای خانواده به نحوی در ثبات و پایداری زندگی خانوادگی سهیم می‌باشند. در این بعد کل فراوانی عوامل ۱۰۷ مورد می‌باشد که در قالب چهار مؤلفه به شرح زیر تقسیم گردیدند، به ترتیب اولویت مؤلفه «تعاملات مثبت خانوادگی» دارای بیش‌ترین فراوانی است و در رده

- تعاملات مثبت خانوادگی
- ایمان و عقاید مشترک
- شیوه مناسب اداره زندگی خانوادگی
- رفاه مادی

جدول ۱۰: اطلاعات مؤلفه‌های مقوم خانواده در ابعاد خانوادگی

مؤلفه	فراوانی	شاخص	فراوانی	زیر شاخص	فراوانی	فراوانی کل
تعاملات مثبت خانوادگی (کلی)	۶	میزان پایبندی زوجین به حقوق و تکالیف متقابل	۶	درک شدن توسط والدین / ارتباط صمیمی والدین و فرزندان / تحمل خطای فرزندان / پرهیز از تنبیه کودکان یا محدود نمودن / انتقال ارزش‌های اخلاقی / نظارت و کنترل والدین / الگوپذیری مثبت	۸	
		مناسبات تربیتی خانواده (والدگری)		شیوه مدیریت اقتضایی در نقش‌های تربیتی پدر و مادر	۲	
		رابطه عاطفی همسران با یکدیگر	۲	احساس رضایت عاطفی / رابطه عاشقانه / ابراز عواطف / پاسخگویی عاطفی / مشارکت عاطفی	۵	۵۹
		اختصاص وقت برای همسر	۲	عشق و علاقه درونی همسران (مودت) و ابراز آن به شکل مهر و محبت (رحمت)	۳	
		اعتماد و حسن ظن نسبت به اعضای خانواده	۳			
		دل بستگی و اهمیت نسبت به خانواده	۱			
		همدلی میان اعضای خانواده	۳	درد و دل کردن	۲	
				حمایت از یکدیگر در موقع بحران	۱	
				آگاهی از مسائل سایر اعضای خانواده	۱	
		گذراندن اوقات لذت‌بخش با یکدیگر	۱	فرصت فراغت برای تفریح و سرگرمی	۱	
		روابط مثبت خویشاوندی	۱	مداخله بستگان (بزرگان فامیل، خانواده زن	۱	

مؤلفه	فراوانی	شاخص	فراوانی	زیر شاخص	فراوانی	فراوانی کل
ایمان و عقاید مشترک	۴	ایمان مذهبی	۴	یا شوهر) برای جلوگیری از طلاق	۲۵	
				حمایت اقتصادی والدین زن و شوهر جوان		
				ازدواج‌های همگن و موافق از نظر مذهبی		
				شناخت و باورهای اعتقادی		
				افزایش سطح دینداری		
				ادراک و تفاهم زوجین از تفاوت نقش‌های فردی خانوادگی (تمایز نقش‌ها)		
				اهمیت به اهداف و ارزش‌های یکدیگر و کمک به هم در رسیدن به این اهداف		
تاکید بر جایگاه اصلی و بنیادین ارزش‌ها در خانواده						
تاکید بر بعد انسانی و عملکردی خانواده	۲					
شیوه مناسب اداره زندگی خانوادگی	۶	هماهنگی و انسجام در روابط زناشویی و خانوادگی	۱	رعایت اعتدال	۱۹	
				مسائلات طلبی		
				تقسیم کار خانگی و مشارکت مردان در انجام کارهای خانه		
				وجود مقررات و ضوابط		
				مشورت و همفکری با اعضای خانواده		
				تصمیم‌گیری مشارکتی زن و شوهر		
رفاه مادی	۱	مسکن مناسب	۱	فضای فیزیکی مناسب	۴	
				منزل شخصی در برابر نشینی		
				زندگی در محله‌های خلوت		
جمع کل فراوانی	۱۰۷					

مؤلفه‌های مقوم خانواده در بعد اجتماعی

اولویت در قالب سه مؤلفه زیر دسته‌بندی گردیده‌اند (جدول ۱۱).

- محیط مساعد فرهنگی اجتماعی و سیاسی جامعه
- خدمات عمومی و حمل و نقل
- ملاحظات بهداشتی

در بعد اجتماعی عواملی که کل جامعه را در ارتباط با خانواده قرار می‌دهد، مورد توجه است. در این بعد تعداد کل فراوانی عوامل ۱۰ می‌باشد که به ترتیب

جدول ۱۱: اطلاعات مؤلفه‌های مقوم خانواده در ابعاد اجتماعی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیر شاخص	فراوانی	فراوانی کل				
محیط مساعد فرهنگی اجتماعی سوق دادن جامعه به سوی فرهنگ اصیل اسلامی	امنیت اجتماعی	۲	محیط فیزیکی سالم و ایمن (جامعه، محل کار یا تحصیل)	۱	۷				
						تعامل ویژه میان دولت و خانواده، جامعه مدنی	۱	۱	۱
						ارتباطات اجتماعی	۱	۱	۱
						خدمات عمومی و حمل و نقل	۱	۱	۱
خدمات عمومی	دسترسی به خدمات عمومی	۱			۲				
	حمل و نقل شهری	۱							
ملاحظات بهداشتی	بهداشت عمومی	۱			۱				
جمع کل فراوانی									
۱۰									

ج) عوامل فرساینده نهاد خانواده

انتظارات نقشی زوجین، خشونت در خانواده، پایگاه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی متفاوت زوجین، تفاوت عقاید مذهبی در همسران» قرار دارند.

همان‌گونه که اشاره شد غالب این تحقیقات متغیرهایی را مورد بررسی قرار داده‌اند که در چارچوب آموزه‌های نظری رایج مورد سنجش قرار می‌گیرند. در حوزه جامعه‌شناسی با فراوانی عوامل تضعیف‌کننده خانواده همچون «تفاوت تحصیلات زن و مرد»، «اختلاف سنی»، «دخالت دیگران در زندگی زوجین» مواجه می‌شویم که در مقایسه با سه حوزه مطالعاتی دیگر، دارای فاصله زیادی است و همین نسبت در عامل «اختلال و بیماری‌های روانی» در مطالعات روانشناسی وجود دارد.

دسته‌بندی موضوعی عوامل فرساینده نهاد خانواده کلیه عوامل فرساینده خانواده به مؤلفه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی تقسیم گردیده و شاخص‌های مربوط به هر یک از مؤلفه‌ها دسته‌بندی و تحلیل شده است.

در این بخش نیز همانند مرحله قبل عوامل فرساینده نهاد خانواده از دو جنبه مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در ابتدا کلیه عوامل در چهار حوزه مطالعاتی شناسایی و به سه بعد فردی، خانوادگی و اجتماعی تقسیم می‌گردند و سپس این عوامل در قالب مؤلفه‌ای موضوعی دسته‌بندی و مورد تبیین و تفسیر قرار می‌گیرند.

عوامل فرساینده خانواده در حوزه‌های مطالعاتی کلیه عواملی که از نظر محققین موجب تزلزل و بی‌ثباتی زندگی خانوادگی می‌باشند، شناسایی و میزان فراوانی آن‌ها به تفکیک در چهار حوزه مطالعاتی مورد نظر استخراج گردید. نتایج بررسی نشان می‌دهد که ۴۲ عامل در زمره عوامل فرساینده خانواده ایرانی است. این عوامل دارای ۱۲۵ فراوانی است که بیش‌ترین آن به ترتیب اولویت به عوامل «فشارهای اقتصادی، تفاوت تحصیلات زن و مرد، اختلاف سنی با شوهر، نارضایتی از روابط جنسی، اختلال و بیماری‌های روانی، دخالت دیگران در زندگی زوجین، اختصاص دارد. در رده بعدی و با توزیع فراوانی یکسان عوامل "تفاوت در

- ۱- مؤلفه‌های فرساینده خانواده در بعد فردی
- محدود بودن توانایی‌ها و قابلیت‌ها
 - عوامل فردی با فراوانی ۵۳ در قالب سه مؤلفه که
 - در بی‌ثباتی و تزلزل خانواده نقش دارند؛ به ترتیب
 - عقاید نامطلوب و ضعف اخلاقی - رفتاری
- اولویت به شرح زیر شناسایی شده‌اند (جدول ۱۳):

جدول ۱۳: اطلاعات مؤلفه‌های فرساینده خانواده در ابعاد فردی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیر شاخص	فراوانی	فراوانی کل	
۱) محدود بودن توانایی‌ها و قابلیت‌ها	پایین بودن سطح سواد و تحصیلات	۵			۲۶	
	فقدان مهارت‌های ارتباطی	۱				
	شکست‌های شغلی - تحصیلی	۱				
	وابستگی زن به شوهر (عدم استقلال)	۱				
	ازدواج در سنین پایین	۲				
	اعمال نظر فرد تصمیم‌گیرنده در ازدواج زنان/ شیوه نامناسب گزینش همسر	۲				
	ضعف و تردید در تصمیم‌گیری	۲				
	مدت کم آشنایی قبل از ازدواج	۷				
	ناآگاهی و ابهام از نقش همسری پیش از ازدواج	۲				
	ضعف مدیریت فشار روحی و بحران در برابر ناملايمات و حوادث زندگی	۳				
۲) بیماری‌های جسمی و روحی	بیماری‌های جسمی	۳	نداشتن فرزند و نازایی / عدم تداوم نسل	۴	۱۵	
	بیماری روحی و روانی (اختلال شخصیت)		هیجان خواهی، خودپایی، پرخاشگری، میزان اضطراب، استرس، میزان افسردگی، میزان اختلال در عملکرد اجتماعی، ترس	۸		
۳) عقاید نامطلوب و ضعف اخلاقی - رفتاری	عقاید نامطلوب		تصور مثبت از پیامدهای طلاق / گرایش به طلاق	۱	۱۲	
			گرایش به تجمل‌گرایی	۱		
		پایین نبودن به آموزه‌های دینی	۳			
		خصوصیات غیراخلاقی		عدم رعایت هنجارها و تخلف از آن		۱
				معاشرت با افراد ناباب		۲
				بزهکاری (شوهر)		۱
				- اعتیاد (شوهر)		۳
جمع کل فراوانی					۵۳	

- ۲- مؤلفه‌های فرساینده خانواده در بعد خانوادگی
- مشکلات مادی
- عوامل خانوادگی با ۶ فراوانی در قالب ۶ مؤلفه
- اختلاف سنی زوجین
- به شرح زیر دسته‌بندی گردیده‌اند (جدول ۱۴):
- کوتاه بودن طول مدت زناشویی
- تعاملات منفی خانوادگی
- تفاوت وضعیت اقتصادی زوجین
- مشکلات فرهنگی

جدول ۱۴: اطلاعات مؤلفه‌های فرساینده خانواده در ابعاد خانوادگی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیر شاخص	فراوانی	فراوانی کل	
تعاملات منفی خانوادگی	خشونت، اختلاف و بگو و مگو افراد خانواده	۳			۲۶	
	برآورده نشدن انتظارات همسران از یکدیگر	۱				
	عدم تفاهم اخلاقی با همسر	۲				
	اعمال قدرت از سوی شوهر/ مردسالاری	۲				
	بی‌اعتمادی و شک داشتن نسبت همسر	۱				
	چندهمسری شوهر (عامل منفی از دیدگاه همسر)	۳				
	(۷) داشتن روابط جنسی نامشروع شوهر	۱				
	تأثیر منفی اینترنت از نظر کاهش صمیمیت در فضای خانواده	۱				
	- نارضایتی از روابط جنسی	۲	عدم ارضاء نیاز جنسی / عدم تمکین / رفتار جنسی نامطلوب	۶		
	دخالت بستگان و دوستان در زندگی زوجین		تأثیرات سوء دخالت خانواده زوجین در زندگی زناشویی تأثیرات سوء دخالت دوستان زوجین در زندگی زناشویی	۲		
شیوه نامطلوب تربیت فرزند		غفلت و بی‌توجهی والدین	۱			
		یادگیری ناسازگاری از والدین	۱			
مشکلات فرهنگی	ناهمسانی وضعیت فرهنگی زوجین / سنن و هنجارهای متفاوت / تفاوت‌های قومی	۵			۱۸	
	تفاوت در انتظارات نقشی زوجین قبل و بعد از ازدواج	۳				
	تأثیر منفی اینترنت بر ارزش‌های خانواده	۱				
	تفاوت سطح معلومات و تحصیلات زن و شوهر	۵	سطح بالاتر معلومات و تحصیلات زن	۱		
	تفاوت و اختلاف در اعتقادات مذهبی همسران	۲				
	تفاوت ارزشی میان خانواده، گروه همسالان	۱				

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیر شاخص	فراوانی	فراوانی کل
و اجتماع					
مشکلات مادی	عدم رضایت از امکانات رفاهی	۴			
	فشارهای اقتصادی	۳	کمی درآمد	۲	۱۰
			بیکاری	۱	
اختلاف سنی	(۱) تفاوت سنی کم	۸			۸
زوجین					
طول مدت زناشویی	کوتاه بودن طول مدت زناشویی	۲			۲
تفاوت وضعیت اقتصادی زوجین	(۱) اختلافات ناشی از درآمد زن	۱	تفاوت‌های اقتصادی و مالی زوجین پیش از ازدواج		۲
		۱			
جمع کل فراوانی					
۶۶					

۳- مؤلفه‌های فرساینده خانواده در بعد اجتماعی در این بخش عوامل اجتماعی که تأثیر منفی بر دوام و استحکام خانواده داشته، مورد بررسی قرار گرفت. تعداد فراوانی عوامل در بعد اجتماعی ۶ مورد می‌باشد که در قالب ۱ مؤلفه « محیط نامساعد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی » دسته‌بندی گردید. (جدول ۱۵)

جمع‌بندی

در این بررسی مشخص گردید که محققین ۱۰۴ عامل به تفکیک ۶۲ عامل مقوم و ۴۲ عامل فرساینده خانواده

جدول ۵: اطلاعات مؤلفه‌های فرساینده خانواده در ابعاد اجتماعی

ایرانی را شناسایی نموده‌اند که به ترتیب دارای ۱۹۱ و ۱۲۵ مورد فراوانی در سه بعد فردی، خانوادگی و اجتماعی می‌باشند. به این ترتیب مجموع عوامل دارای ۳۱۶ فراوانی است که در قالب ۲۰ مؤلفه موضوعی شامل ده مؤلفه مقوم خانواده و ده مؤلفه فرساینده خانواده دسته‌بندی گردید. محاسبه کلی نشان می‌دهد که رده‌های اول تا سوم به ترتیب اولویت به عوامل خانوادگی ۵۵٪ (۱۷۳ مورد) سپس عوامل فردی ۴۰٪ (۱۳۷ مورد) و رده آخر با فاصله بسیار به عوامل اجتماعی ۵٪ (۱۶ مورد) اختصاص دارد (جدول ۱۶).

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیر شاخص	فراوانی	فراوانی کل
محیط نامساعد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی	نگرانی از تردد بانوان و کودکان در ساعت پایانی شب در نقاط خلوت	۱			
	احساس ناامنی از همراه داشتن پول نقد به مقدار زیاد یا اشیاء قیمتی	۱			
بدحجابی در جامعه		۱			۶
	بی‌توجهی حکومت	۱	خلاءهای قانونی	۱	
			فقدان امکانات و تسهیلات	۱	
جمع کل فراوانی					
۶					

جدول ۱۶: توزیع فراوانی مؤلفه‌های مقوم و فرساینده خانواده در ابعاد سه گانه فردی، خانوادگی و اجتماعی

فراوانی کل	مؤلفه‌های فرساینده خانواده			مؤلفه‌های مقوم خانواده			عامل فرساینده (تعداد)	عامل مقوم (تعداد)
	توزیع فراوانی			توزیع فراوانی				
	تعداد	درصد	عنوان مؤلفه	تعداد	درصد	عنوان مؤلفه		
			محدود بودن توانایی‌ها و قابلیت‌ها	۷۴	۳۹٪	- ایمان، عقاید و ارزش‌های اخلاقی		
			بیماری‌های جسمی و روحی			- سلامت	۴۲	۶۲
۱۲۷	۴۲٪	۵۳	عقاید نامطلوب و ضعف اخلاقی- رفتاری			- رشد فردی		
			تعاملات منفی خانوادگی	۱۰۷	۵۶٪	- تعاملات مثبت خانوادگی		
			مشکلات فرهنگی			- ایمان و عقاید مشترک		
			مشکلات مادی			- شیوه مناسب اداره زندگی خانوادگی		
۱۷۳	۵۳٪	۶۶	اختلاف سنی زوجین			- رفاه مادی		
			کوتاه بودن طول مدت زناشویی					
			تفاوت وضعیت اقتصادی خانواده زوجین					
			محیط نامساعد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی	۱۰	۵٪	- محیط مساعد فرهنگی اجتماعی و سیاسی جامعه		
۱۶	۵٪	۶				- خدمات عمومی و حمل و نقل		
						- ملاحظات بهداشتی		
۳۱۶	۱۰۰٪	۱۲۵		۱۹۱	۱۰۰٪			جمع کل ۱۰۴

نتیجه گیری

فراوانی	درصد	عامل استحکام بخش خانواده
۹۵	۳۰٪	- ایمان، عقاید و ارزش‌های اخلاقی (عوامل فرهنگی)
۸۵	۲۷٪	- تعاملات خانوادگی
۴۰	۱۳٪	- سلامت جسمی و روحی
۳۶	۱۱٪	- رشد فردی / بهره‌وری
۱۹	۶٪	- شیوه اداره زندگی خانوادگی
۱۶	۵٪	- امور اقتصادی و رفاه مادی
۱۳	۴٪	- محیط فرهنگی اجتماعی و سیاسی جامعه
۸	۳٪	- اختلاف سنی زوجین
۲	۰٫۶٪	- طول مدت زناشویی
۲	۰٫۶٪	- خدمات عمومی و حمل و نقل
۱	۰٫۳٪	- ملاحظات بهداشتی جامعه

با موضوع عوامل اثرگذار بر نهاد خانواده که از رویکردهای نظری مختلف و نیز ترکیب دیدگاه‌های نظری علوم انسانی بهره جسته است؛ الگویی مشخص از عوامل تأثیرگذار بر نهاد خانواده که حاصل متغیرهای مورد بررسی محققان می‌باشد به دست آمد. به این ترتیب که با تلفیق مؤلفه‌های مشابه که در هر دو وجه تقویت کننده و تضعیف کننده خانواده مشاهده شده است؛ ۱۱ ویژگی زیر که در استحکام خانواده ایرانی نقش دارند به ترتیب اولویت شناسایی شد:

منابع و ماخذ

- ۱) ارجمند، الهام، احدی، حسن. (۱۳۸۸). رویکردی نظری بر شاخص‌های روان‌شناختی خانواده سالم. روزنامه آفرینش، شماره ۳۴۳۶
- ۲) آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی خانواده ایرانی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
- ۳) امینی، مهدی. (۱۳۸۵). شاخص‌های کیفیت زندگی شهروندی و نقش و وظایف دولت، هفتمین کنفرانس بین‌المللی مدیران کیفیت، تهران
- ۴) برزگر، ابراهیم. (۱۳۸۷). تاریخچه، چیستی و فلسفه پیدایی علوم میان رشته‌ای، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، سال اول، شماره ۱، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
- ۵) برناردز، جان. (۱۳۸۴). درآمدی به مطالعات خانواده. ترجمه حسین قاضیان. تهران: نشر نی
- ۶) حسن‌زاده، معصومه. (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی تأثیر اشتغال زنان بر روابط زوجین در خانواده (مطالعه موردی در مناطقی از شهر تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته پژوهش در علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات
- ۷) حق شناس، جعفر. (۱۳۸۸). آسیب‌شناسی خانواده،

مطالعه حاضر با روش فرا تحلیل، به منظور ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام شده درباره عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی، صورت گرفته است. این فرا تحلیل ۶۲ اثر علمی را در دو بُعد روش‌شناختی و محتوایی مورد بررسی و ارزیابی قرارداد و از برآیند یافته‌های تحقیقات مختلف جهت ترکیب و یکپارچه‌سازی آن‌ها استفاده نمود. قلمرو رشته‌ای این آثار به ترتیب اولویت علوم تربیتی و روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مطالعات میان رشته‌ای و علوم دینی بوده است. پراکندگی موضوعی آثار علمی در ۱۳ محور می‌باشد و موضوع «عوامل مؤثر بر رضامندی یا ناراضامندی زندگی زناشویی» در صدر مطالعات قرار دارد.

نتایج پژوهش نشان داد که غالب آثار به لحاظ نظری دارای پشتوانه علمی است به ویژه در شاخه علوم اجتماعی، لکن به دلیل اتکا به چارچوب و روش‌های نظری شناخته شده، صرفاً متغیرهایی مورد توجه هستند که در آن چارچوب علمی قابل تفسیر و تحلیل است. در این صورت با وجود عوامل مشترکی که می‌تواند در جوامع مختلف وجود داشته باشد، زمینه برای شناسایی عوامل متناسب با زیست بوم فرهنگ ایرانی- اسلامی کشور ایران با محدودیت نظریه‌پردازی روبروست. نکته قابل توجه در همین زمینه ویژگی شمول و فراگیری مطالعات بین رشته‌ای در موضوعات مربوط به خانواده است زیرا ترکیب تئوری‌ها و بهره‌گیری از آموزه‌های نظری، قابلیت بیشتری برای توصیف و تحلیل عوامل متعدد، پیچیده و چندوجهی مانند خانواده را برای محقق فراهم می‌آورد. در مطالعه حاضر نیز نتایج و یافته‌های آثاری که از نظریه کیفیت زندگی استفاده نموده‌اند؛ از جامعیت بیشتری برخوردار بوده‌اند.

در تحلیل نهایی این مقاله می‌توان به این مطلب اشاره نمود که پس از بررسی ۶۴ اثر پژوهشی مرتبط

- Conference Proceedings Them Work, Park, CA: Newbury Sage Publishing
- 21 Brown, Ivan., Brown, Roy I., Baum, Nehama., Isaacs, Barry J., Myerscough, Ted., Neikrug, Shimshon, Roth, Dana., Shearer, Jo & Wang, Mian. (2006). Family Quality of Life Survey. General Version. Toronto, Canada:Surrey Place Centre,
- 22 Rettig, K. D., & Leichtentritt, R. D. (1999). A general theory for perceptual indicators of family life quality. Social Indicators Research, 47, 307-342.
- منابع فرا تحلیل**
- ۱) احمدی، خدابخش، (۱۳۸۶)، بررسی رابطه بین اعتقادات دینی و آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، مرکز تحقیقات علوم رفتاری- تهران، مجله علوم رفتاری
- ۲) ازغدی طوسی، وحیده، (۱۳۷۷)، بررسی طلاق از دیدگاه جامعه‌شناختی و عوامل مؤثر بر آن، دانشگاه الزهرا (س)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد
- ۳) اسلامی، معصومه (۱۳۸۶)، نقش باورهای ارتباطی در کارکرد خانواده و سازگاری زناشویی، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۱۰ و ۱۱
- ۴) اسماعیلی فارسانی، بهمن، (۱۳۷۴)، بررسی ارتباط بین خویشتن‌پنداری و رضایت از زندگی زناشویی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی و آزاد اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تربیت معلم
- ۵) بنی اسدی، حسن. (۱۳۷۵)، بررسی و مقایسه عوامل مؤثر اجتماعی، فردی و شخصیتی در زوج‌های سازگار و ناسازگار شهر کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، گروه روان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۶) امینی حاجی‌آبادی، محمدرضا، (۱۳۸۶)، سلامت خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث، رساله دکترا، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم
- (مجموعه مقالات و گفتگوها). مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری
- ۸) خوارزمی، شهیندخت. (۱۳۸۷). کیفیت زندگی و شاخص خوشبختی، پایگاه اطلاع‌رسانی همشهری، www.hamshahrionline.ir
- ۹) خورسندی طاسکوه، علی. (۱۳۸۸). تنوع گونه شناختی در آموزش و پژوهش میان‌رشته‌ای. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، سال اول، شماره ۱، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
- ۱۰) دلاور، علی. (۱۳۷۶). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی. تهران: انتشارات رشد
- ۱۱) روح‌الامینی، محمود. (۱۳۷۷). مبانی انسان‌شناسی (گرد شهر با چراغ). تهران: عطار
- ۱۲) زمانیان، علی. (۱۳۸۷). تغییرات بنیادین نهاد خانواده در چند دهه اخیر در ایران، زمانیان، علی، تهران، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی و مرکز تحقیقات استراتژیک
- ۱۳) ساروخانی، باقر. (۱۳۷۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. تهران: سروش.
- ۱۴) سالاری فر، محمدرضا. (۱۳۷۹). مقایسه نظریه خانواده درمانی مینوچین با دیدگاه اسلام در باب خانواده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روانشناسی بالینی / پژوهشکده حوزه و دانشگاه
- ۱۵) سگالن، مارتین. (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی تاریخی خانواده، حمید الیاسی. (مترجم)، تهران: نشر مرکز
- ۱۶) فرید، محمدصادق. (۱۳۷۶). مبانی انسان‌شناسی. تهران: عصر جدید
- ۱۷) قائمی امیری، علی. (۱۳۵۷). تشکیل خانواده در اسلام، قم: دارالتبلیغ اسلامی
- ۱۸) کرایب، یان. (۱۳۸۱). نظریه‌ی اجتماعی مدرن از پارسونز تا هابرماس، عباس مخبر، تهران، نشر آگه
- 20 DeFrain, J. & Olson, D. H. (2004). Family and couple challenges and strengths, Korean International Family Strengths

- ۷) امیری، صولت و همکار، (۱۳۸۷)، بررسی کیفیت زندگی شغلی و خانوادگی کارکنان شرکت سایپا از طریق سنجش تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی و عوامل اجتماعی موثر بر آن، چهارمین کنفرانس توسعه منابع انسانی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، موسسه مطالعات بهره‌وری و منابع انسانی
- ۸) باقری، افسانه، (۱۳۸۰)، رابطه کیفیت زناشویی با موقعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خانواده از دیدگاه زنان دارای همسر منطقه ۱۲ تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهرا (س)
- ۹) بهرامی کاکاوند، سیاوش، (۱۳۸۶)، تحلیل جامعه‌شناختی میزان گرایش به طلاق (مطالعه موردی شهرستان کرمانشاه، دانشکده علوم انسانی دانشگاه مازندران، پژوهش زنان، دوره ۵، شماره ۳، ۱۰) بهاری، فرشاد، (۱۳۷۹)، ارزیابی مقایسه کارایی خانواده بین زوج‌های غیر طلاق و زوج‌های در حال طلاق مرجوعی به بخش روان‌پزشکی سازمان پزشکی قانونی کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم تهران
- ۱۱) بنی اسدی، حسن. (۱۳۷۵)، بررسی و مقایسه عوامل مؤثر اجتماعی، فردی و شخصیتی در زوج‌های سازگار و ناسازگار شهر کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، گروه روان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس
- ۱۲) بهبهانی، مینا، (۱۳۸۸)، بررسی الگوهای ارتباطات خانوادگی در گونه‌های مختلف خانواده، دانشگاه شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی
- ۱۳) پرویزی، سرور، امینی زاده خدیجه، ثناگو اکرم، سپهوند، فریبا، (۱۳۸۸)، تبیین مفهوم خانواده سالم از دیدگاه نوجوانان زنجان، دانشکده پرستاری و
- مامایی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، نشریه پژوهش پرستاری، دوره ۴ شماره‌های ۱۲ و ۱۳
- ۱۴) پویانفر، آزیتا، (۱۳۸۱)، بررسی رابطه بین کارایی خانواده با سلامت عمومی زوجین دانشجوی در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهرا (س)
- ۱۵) پیشکار، سمیه، (۱۳۸۸)، بررسی رابطه عملکرد خانواده با فرار دختران از «منزل» (مقایسه دو گروه دختر فراری و دختر غیر فراری)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم انسانی، پژوهشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی
- ۱۶) تابع جماعت، محمدرضا، احدی، حسن، نقشبندی، سیامک، (۱۳۸۷)، رابطه شیوه‌های دل بستگی با رضایتمندی زناشویی، روزنامه آفرینش، شماره ۳۲۴۳
- ۱۷) جلیلیان، زهرا، (۱۳۷۵)، عوامل اجتماعی مؤثر بر درخواست طلاق در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی
- ۱۸) جعفری، امین، صالح، امیر (۱۳۸۸)، مقایسه کیفیت زندگی در خانواده‌های دو سر شاغل و خانواده‌های تک نان‌آور و ارائه الگو در خانواده‌های دو سر شاغل کارمندان دانشگاه اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان
- ۱۹) جنانی، کتایون، (۱۳۸۰)، بررسی رابطه تعاملات درون خانواده و سلامت روان دانش‌آموزان پایه سوم دوره راهنمایی شهرستان بروجرد در سال تحصیلی ۷۸-۷۹، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تربیت معلم
- ۲۰) جوادی، علی‌محمد، (۱۳۸۴)، بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان، نشریه

- جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲۲
- ۲۱) چابکی، سید عزیز، (۱۳۸۹)، بررسی رابطه بین کارایی خانواده و سلامت عمومی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر یاسوج، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی مرودشت
- ۲۲) حسینی، اکرم، (۱۳۷۷)، روابط اعضای خانواده در قرآن و حدیث، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی
- ۲۳) حسینی، رضا، (۱۳۷۹)، خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی تهران واحد مرکزی
- ۲۴) خلیلی، مرجان، (۱۳۷۸)، عوامل موثر در نارضامندی زندگی زناشویی بررسی تضاد در خانواده (با تاکید بر تضاد میان همسران) و عوامل موثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا
- ۲۵) خون‌چمن، (علی، ۱۳۷۷)، طبقه اجتماعی خانواده و تأثیر آن بر روابط زن و شوهر: مورد مطالعه شهر شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز
- ۲۶) خویش‌فر، غلامرضا، (۱۳۷۴)، مقایسه تحلیلی ارزش‌های خانواده مدرسه و گروه همسالان از دیدگاه دانش‌آموزان پسر دبیرستانی شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران
- ۲۷) خانیان، مریم، (۱۳۸۸)، بررسی تأثیر انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده بر سلامت روان دانش‌آموزان دوره متوسطه، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شیراز
- ۲۸) خانجانی محمدسعید، حاتمی نیکتا زاده، محمدعلی حسینی، مهدی رهگذر، منوچهر ارجمند، (۱۳۸۸) بررسی تأثیر آموزش «نحوه مراقبت از کودکان مبتلا به فلج مغزی» بر کیفیت زندگی مراقبین خانوادگی، جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲۲
- ۲۹) حجسته مهر، رضا، کرابی امین، رجیبی، غلامرضا، (۱۳۸۹)، بررسی یک مدل پیشنهادی برای پیش‌بینی‌ها و پیامدهای گذشت در ازدواج، مطالعات روان‌شناختی، دوره ۶ (۱)
- ۳۰) دلپسند، کامل، (۱۳۸۷)، چالش‌های پیش روی زوجین جوان در ۵ سال اول ازدواج مطالعه موردی متقاضیان جوان طلاق توافقی مراجعه‌کننده به مجتمع قضایی خانواده ۲ شهر تهران در سال ۱۳۸۶، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جامعه‌شناسی رشته مطالعات جوانان، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- ۳۱) راهب، غنچه (۱۳۸۰)، بررسی عوامل خانوادگی مؤثر در گرایش نوجوانان دختر ساکن شهر تهران به بزهکاری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی
- ۳۲) رحیمی، حسین، (۱۳۷۹)، بررسی علل طلاق در استان خراسان، نشریه: جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی «جمعیت» شماره ۳۳ و ۳۴
- ۳۳) رحیمی، مهدی، (۱۳۸۶) رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و کیفیت زندگی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز
- ۳۴) زیدری، حسین، (۱۳۷۸)، مبانی فقهی استحکام خانواده در فقه امامیه و جایگاه قانونی آن در حقوق مدنی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه قم
- ۳۵) زین آبادی، مرتضی تحلیل ثانویه، (۱۳۸۵)، دو پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (بررسی رابطه نگرش مذهبی و نگرش جنسیتی با الگوهای خانوادگی)، مطالعات راهبردی زنان، شورای فرهنگی اجتماعی زنان، نسخه شماره ۳۱

- ۳۶) سالاری فر، محمدرضا، (۱۳۷۹)، مقایسه نظریه خانواده درمانی مینوچین با دیدگاه اسلام در باب خانواده، پایان نامه کارشناسی ارشد روان شناسی بالینی، پژوهشکده حوزه و دانشگاه
- ۳۷) سالاری، راضیه سادات، (۱۳۸۰)، مقایسه کارکرد خانواده در نوجوانان افسرده و بهنجار، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی
- ۳۸) سعیدی مقدم، فاطمه، (۱۳۷۴)، بررسی رابطه بین ساخت تربیتی و مذهبی خانواده با ارزش های اخلاقی (محبت، عفاف و مسئولیت پذیری) نوجوانان تهرانی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تربیت معلم
- ۳۹) شمس زاده، پروین شیرازی نژاد، آزاده، (۱۳۸۸)، نقش فناوری اطلاعات بر کیفیت زندگی خانواده، رشته مدیریت فناوری اطلاعات
- ۴۰) صالحی، سید مهدی، (۱۳۸۱)، علل مراجعه بانوان استان به دادگستری، کمیته زنان و جوانان استانداری آذربایجان غربی
- ۴۱) صدق آمیز، خدیجه، (۱۳۷۶)، بررسی عوامل موثر بر سازگاری زناشویی در شهر شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده تحصیلات تکمیلی، دانشگاه شیراز
- ۴۲) علم الهدی، جمیله، (۱۳۸۸)، مناسبات تربیتی خانواده و دولت، فصلنامه خانواده پژوهی ۵ (۱۷)، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه شهید بهشتی
- ۴۳) علی احمدی، امید، (۱۳۸۷)، نگرش های خانوادگی ایرانیان (تحلیل ثانویه اطلاعات ارزش ها و نگرش های ایرانیان در سال های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲، مجله علمی- پژوهشی واحد شوشتر
- ۴۴) عیسی نژاد، امید، احمدی، سید احمد، اعتمادی، عدرا، (۱۳۸۹)، اثربخشی غنی سازی روابط بر بهبود
- کیفیت روابط زناشویی زوجین، مجله علوم رفتاری، دوره ۴ (۱)
- ۴۵) فرزانه خو، مرجان، (۱۳۸۸)، تأثیر عملکرد کلی خانواده بر وضعیت هویت دانش آموزان دختر دوره دبیرستان، پایان نامه گروه روان شناسی، دانشگاه اصفهان
- ۴۶) فخرائی، سیروس، (۱۳۸۸)، تبیین جامعه شناختی تعارضات همسران در خانواده های شهر شیراز دانشگاه شیراز، رساله دکترای تخصصی علوم انسانی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی
- ۴۷) فلاحی خشکناز، مسعود، کریملو، مسعود، رهگوی، ابوالفضل، فتاح مقدم، لادن، (۱۳۸۵)، بررسی کیفیت زندگی و عوامل مرتبط با آن در پرستاران بخش های روان پزشکی دانشگاه های علوم پزشکی شهر تهران- مجله پژوهشی حکیم، جلد ۹ شماره ۴
- ۴۸) قماشچی، فردوس، (۸۷-۸۵)، بررسی وضعیت سلامت و استحکام خانواده و آسیب های درونی و بیرونی آن در استان تهران، کارفرما: مرکز امور زنان و خانواده - معاونت آموزش و پژوهش
- ۴۹) قمری گیوی، حسین، (۸۵ - ۸۶)، بررسی علل انحلال خانواده و تأثیر آن بر اعضا، دانشگاه محقق اردبیلی کارفرما: مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری - معاونت آموزش و پژوهش
- ۵۰) کریمیان لنگری، نفیسه السادات، (۱۳۸۷)، پایگاه اجتماعی زنان در خانواده (مقایسه اسلام و فمینیسم)، کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام
- ۵۱) گودرزی، محسن، (۱۳۸۳)، گرایش های فرهنگی و نگرش های اجتماعی ایرانیان [مقایسه ی مناطق شهری و روستایی] (یافته های پیمایش ملی تحولات فرهنگی)، مرکز طرح های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

- ۵۲) موسوی، رقیه، (۱۳۷۴)، بررسی و مقایسه عوامل مؤثر بر رضامندی زناشویی در سه گروه پزشکان، کارمندان و کارگران متأهل شهر تهران، کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تربیت معلم
- ۵۳) معین فر، حمیده، (۱۳۸۷)، بررسی جامعه‌شناختی نگرش زنان نسبت به رضایت زناشویی در خانواده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران
- ۵۴) ملتفت، حسین، (۱۳۸۱)، بررسی علل و عوامل مؤثر بر گرایش زوجین به طلاق در شهرستان داراب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، دانشکده تحصیلات تکمیلی
- ۵۵) منادی، مرتضی، (۱۳۸۳)، تأثیر تصورات و تعاریف مشابه زوجین در رضایت از زندگی زناشویی از دیدگاه زنان، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه الزهرا (س)، فصلنامه مطالعات زنان، سال دوم شماره ۴
- ۵۶) میرزاحمدی، مومنه، (۱۳۸۵)، بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد به همسر در بین زنان (با تأکید بر عوامل درون خانواده)، مجله مطالعات اجتماعی ایران، بهار ۱ (۱)
- ۵۷) نجاریان، فرزانه، (۱۳۷۵)، عوامل مؤثر در کارایی خانواده، (بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس سنجش خانواده)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی

یادداشت‌ها

- ¹ meta-analysis method
² Edward Tylor
³ Frazer
⁴ Gordon Child
⁵ Lessley White
⁶ Jolion Steward
⁷ Interdisciplinary
⁸ OLSON
⁹ ENRICH

۵۸) ناصحی، محمد، (۱۳۸۹)، بررسی ساختار توزیع قدرت در رابطه‌ی زن- شوهر در خانواده از نگاه آیات و روایات، دانشکده الهیات و فلسفه واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی نشریه: زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان) سال دوم، شماره ۱